

Hoverinægtelse og gårdforsiddelse i Himmelev sogn 1755

Af Karsten Skjold Petersen

Københavns stad havde siden 1661 ejet det store Bistrup gods ved Roskilde. Administrationen blev varetaget af Københavns Magistrat, medens *forvalteren* stod for den daglige drift af godset. Godset bestod dels af en hovedgård, Bistrup Ladegård, dels af mere end 270 fæstegårde, spredt ud over Midtsjælland (ialt ca. 2.500 tdr. htk). Som de fleste andre, måtte fæstebønderne under Bistrup gods yde hoveri, dvs. pligtarbejde for herskabet. Hoveriet var, ligesom landgilden, en ydelse bønderne måtte svare for brugsretten til deres fæstegårde. I forbindelse med et fæstes indgåelse blev der udfærdiget en skriftlig kontrakt, et *fæstebrev*, hvori fæstebondens rettigheder og pligter præciseredes. Bonden kunne beholde fæstegården sit livs tid, så længe han overholdt forpligtelserne i fæstebrevet. I modsat fald var godsejeren i sin gode ret til at sætte ham fra gården. Man sagde da, at bonden *forsad sin gård*, eller, at han *fik sit fæste forbrudt*.

Hoveriet var i fæstebrevene ikke nærmere bestemt, og godsejeren kunne derfor i princippet forlange lige så meget han lystede. I fæstebrevene havde fæstebønderne desuden forpligtet sig til at være *hørige og lydige*, hvilket indebar, at de ikke kunne modsætte sig ordrer fra herskabet. Hver egn havde dog faste traditioner for, hvad der var skik og brug, og nye hoveri-forpligtelser var ikke velsete. En godsejer skulle derfor tænke sig godt om, før han fandt på nye hovarbejder. Ikke alene ville han blive farligt upopulær, han kunne også risikere, at hovbønderne begyndte at aktionere. Enten ved egentlige hoveristrejker, eller, hvad der var mere sandsynligt, hoverisabotage.¹ Bønderne kunne således arbejde særdeles langsomt eller dårligt, hvis det passede dem.

Alle disse forhold gjaldt også Bistrup gods' hovbønder i Himmelev sogn, om hvilke følgende lille beretning handler.

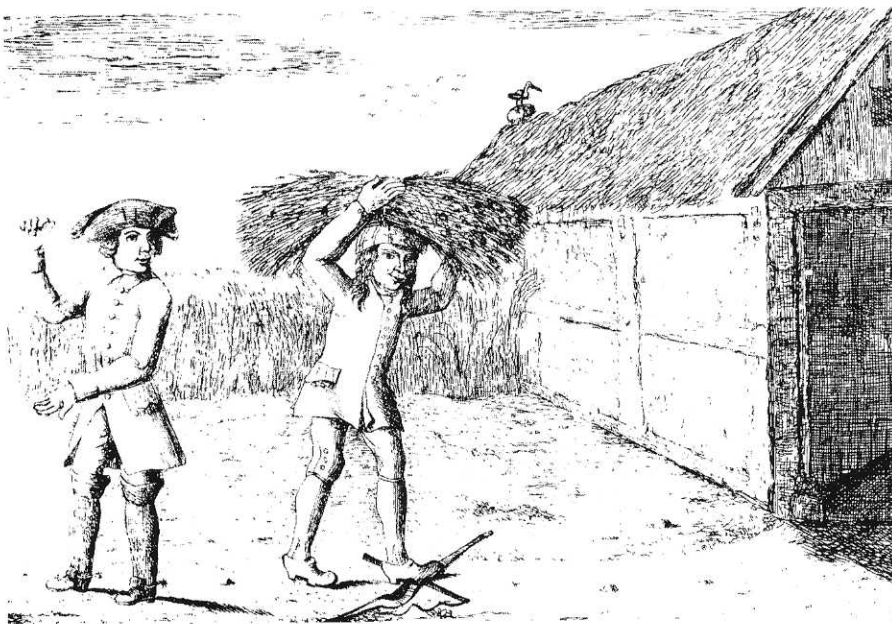
Den 11. marts 1755 skrev den daværende forvalter på Bistrup gods, Henrik Rosted, til sine foresatte i Københavns Magistrat. Han meddelte, at han ugen før, den 5. marts, havde givet godsets nye skytte anvisning på 11 læs brænde. I den anledning havde han tilsagt 11 hovbønder fra Himmelev og Veddelev til at skove og hjemkøre veddet fra nogle findfælder i Tåstrup.

»Skovreisen« skulle finde sted lørdag den 8. marts, men kun 4 af Himmelevbønderne mødte op. De resterende, 3 fra Veddelev og 4 fra Himmelev, udeblev »efter oplagd Raad og af sædvanlig Opsætsighed formenende at de ej vare pligtige sligt at gjøre fordi de ikke tilforne saadant haver gjort«. ² Netop bønderne i dette sogn var »Formænd for ald slig Opsætsighed«, og ofte skulle de tilsiges 2-3 gange før de føjede sig. Rosted havde straks stævnet de 7 ulydige og udbad sig nu Magistratens godkendelse til at fortsætte processen. Rosted ville ikke længere tolerere opsætsighed, målet var fuldt. Nu skulle de med dom have deres fæste forbrudt.

Magistratsmedlemmerne bifaldt Rosteds tanker: »Thi om saadan Formastelse, som er sket forsetlig og beraad, ikke i Tide blef paatalt kunde det være af forfærdelig Følge, og give Anledning til at styrke dem udi Vanartighed og deres vrangte Indbildninger at de i saafald haver noget forud fremfor andre Bønder i hele Landet, som de viselig ikke har (...)«. ³

For Rosted og Magistraten var det afgørende, at der blev fældet dom. Den ubetingede lydighed måtte genoprettes. Derefter kunne man, alt efter omstændighederne, lade de 7 genfæste deres gårde.

Tirsdag den 18. marts 1755 afholdtes det indledende retsmøde ved

På det satiriske stik ses fæstebonden træde åg og pisk under føde. Ridefogeden/forvalteren står rådvild og fægter med armene. Stikket der stammer fra 1787 har titlen »Den lykkelige«. Hensigten med stik som dette var, at skaffe bonden større frihed.

Bistrup birketing, under dommer Coegius' forsæde. Rosted var sagsøger og de 7 indstævnedede bønder havde fået beskikket en forsvarer, birkedommer Steendorph fra Skt. Jørgensbjerg/Duebrødre Klosters birketing.⁴

De 7 bønder bad om nåde og lovede aldrig mere at gøre sig ud til bens. Forvalter Rosted lod sig ikke anfægte, men ønskede at lade processen fortsætte. Herefter indkaldtes en række vidner til afhøring. Første vidne var Bistrupgårds *udrider*, der kunne berette, at han personligt havde tilsagt 3 af bønderne, da han mødte dem i Roskilde fredag den 7. Endvidere havde han via bondefogeden i Himmelev ladet dem alle tilsige på behørig vis. Som næste vidne kunne bondefogeden berette, at han senest fredag aften havde tilsagt alle. Han kunne i øvrigt bekræfte Rosteds påstand om, at de indstævnedede havde »oplagt Raad«. Det tredje vidne, en af Himmelevs lydige gårdmænd, kunne uddybe spørgsmålet med detaljer. Fredag den 8. marts havde han mødt flere af de tiltalte i »Jeppes Huus«, et værtshus i Skt. Ols-gade i Roskilde. De havde fortalt ham, at de ikke ville skove for den nye skytte. Den der gjorde det, skulle som straf bøde en halv tønne øl (ca. 70 liter).

Da de 7 tiltalte ikke kunne benægte at de var blevet tilsagt på korrekt vis, kunne forsvareren ikke gøre yderligere. Inden retsmødet hævdedes, krævede Rosted de tiltalte idømt *fæstes forbrydelse*. Mindre kunne ikke gøre det. Dommer Coegius berammede herefter et nyt retsmøde, hvor han ville fremsige sin kendelse.

Godt tre uger efter, den 15. april 1755, mødte de implicerede parter igen ved Bistrup birkeret. Dommeren kunne konstatere, at de indstævnedede alle havde tilstået deres lydighedsnægtelse. Adspurgt om de indstævnedede havde noget at indvende imod søgsmålet, trådte forsvareren frem på sine klienters vegne: Såvel hoverinægtelsen som det *oplagte råd*, var »(...) aleene skeed i Ubesindighed og Ølsmaal, og at de ere villige samme nu at forrette, da de ere komne i Erfaring om deris vrangne Meening (...)».⁵ Rosted var imidlertid ubøjelig, han ønskede anklagen opretholdt og bønderne straffet.

Straffen for opsætsighed under hoveri kunne i visse tilfælde være, at misdæderen skulle bære den spanske kappe gennem byens gader. Her ses en bonde iført spansk kappe eskorteret af to vægere under en ydmygende tur gennem Københavns gader.

Da således begge parter i sagen var hørt, tog dommeren atter ordet: »Naar nu de af Bøndernes Forsvar i Retten anførte Undskyldninger leges i een Vegt Skaal, og de af dem begaaede overbeviiste Forseelser og Opsetsighed i den anden, da kan det ikke være andet end at den sidste overvejer den anden [dvs. den første]«. Efter således at have kendt de indstævnedes skyldige, kunne rettens dom forkyndes: Alle 7 fik deres fæste forbrudt. Desuden skulle de hver bøde 1 rd. til sognets fattige, samt betale sagens omkostninger, der i alt beløb sig til 3 rd.

De tre Veddelev-bønder (Peder Kirkerup, Jørgen Christensen og Anders Hansen) og de fire Himmelev-bønder (Erik Christensen, Peder Pedersen, Jens Madsen og Rasmus Pedersen) var heldige. Bistrup gods fulgte den oprindelige plan. Bønderne fik jaget en skræk i livet, men fik lov at beholde deres gårde. De fik udstedt nye fæstebreve, hvori de indskærpedes at være hørige og lydige fremover. I Peder Kirkerups nye fæstebrev hed det eksempelvis, at han skulle forrette »(...) det ham befalede Hoverie og Reiser lige med sine Naboer, hvor og naar hand derom tilsagd vorder, og det villig og upaaklagelig«. ⁶ Ellers var hans rettigheder og pligter uforandrede.

Ikke alle var lige så heldige som de tre Bistrup-bønder. Samme år fik en af Jomfruklostrets bønder i Veddelev ligeledes sit fæste forbrudt, formedelst restancer, misligholdelse af gården og misrøgt af besætningen. ⁷ Gården fik en ny fæster. Den bortvistes videre skæbne er ukendt.

NOTER

- 1) Som det fremgår af Axel Linvalds godsbiografi, kunne bønderne også finde på at demonstrere. I 1746 drog de således i samlet flok til hovedstaden for at beklage sig direkte til Magistraten. Axel Linvald: *Bistrup – Byens Gods 1661-1931*; (1932), s. 114.
- 2) Skrivelse fra Rosted til Magistraten dateret den 11. marts 1755: Københavns Stadsarkiv, BG 14 1751-57 Dokumenter.
- 3) Pro Memoria fra *Borgmester* Holmsted til *Oberpræsident* von der Lühe dateret den 14. marts 1755: Københavns Stadsarkiv, BG 14 1751-57 Dokumenter.
- 4) Retsmødereferat i: Landsarkivet for Sjælland, Retsbetjentarkiver, Bistrup birk, Tingbog 1748-65, s. 300b-303b.
- 5) Landsarkivet for Sjælland, Retsbetjentarkiver, Bistrup birk, Tingbog 1748-65, s. 304b-305b.
- 6) Peder Kirkerups nye fæstebrev dat. 11/6 1755: Københavns Stadsarkiv, BG 50 1719-59 Fæsteprotokol, s. 495b. De tre Veddelev-bønder beboede i øvrigt følgende gårde: Peder Kirkerup (mat.nr. 15), Jørgen Christensen (mat.nr. 14) og Anders Hansen (mat.nr. 13).
- 7) Det drejede sig om Lars Hansen (Mat.nr. 17): Roskilde Klosters Arkiv, N2 Forskelligt 1747-99, 17.n.

Sluttelig vil jeg gerne takke Verner Hjeresen, der har været behjælpelig med transkription af nogle af de dokumenter denne fremstilling bygger på.